

ЩОДО СТРУКТУРИ ФІНАНСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

*Руденко Людмила Дмитрівна, канд.
юрид. наук, доцент, доцент кафедри
кафедри адміністративного,
господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

*Миргород-Карпова Валерія Валеріївна,
аспірант кафедри адміністративного,
господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Визначення місця фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України є одним із проблемних питань, яке неоднозначно вирішуються як у юридичній науці, так і у законодавстві. Необхідність вирішення запропонованої проблематики обумовлена як об'єктивними факторами глобалізації фінансової системи (національні фінансові системи вийшли за національні рамки), так і особливостями трансформації України від пострадянської системи господарювання до соціально орієнтованої ринкової. Витоком проблеми є наявність різних підходів до категорії «фінанси» у економічній та юридичній науці та предмету регулювання у фінансовому та господарському праві. Кожна з галузей права має власний інструментарій та понятійний апарат. Проте інститут права власності представляє класичну тріаду права володіння, користування і розпорядження, незалежно від того, чи маємо ми на увазі порушення права власності у випадку крадіжки, віндикації тощо. Фінанси суб'єктів господарювання є доволі неоднозначним поняттям як у науці господарського, так і фінансового права. У той же час, фінансовий стан

окремих суб'єктів господарювання впливає на стан платіжного балансу держави. Зокрема, протягом тривалого часу держава напряму компенсувала частину збитків НАК «Нафтогаз» з державного бюджету, кредитувала компанію через державні банки, докапіталізовувала її за рахунок випуску ОВДП. Одним із наслідків такої фінансової політики постала імовірність суверенного дефолту.

Виступаючи категорією економічною, фінанси суб'єктів господарювання не можуть існувати поза відповідною нормативною оболонкою. Конкретизація змісту фінансів суб'єктів господарювання та їх місця у фінансовій системі України є необхідною умовою сталого економічного розвитку. Зовнішні запозичення, зокрема транші МВФ, можуть запобігти дефолту і вирішити нагальні фінансові проблеми, однак забезпечити розвиток економіки здатні лише успішні суб'єкти господарювання, які у своєму різноманітті формують певну структуру економіки, заповнюють ринкові ніші, створюють робочі місця, наповнюють бюджет [1, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місця фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України розглядали представники національної економічної науки О.О. Олійник [2], Л.С. Селіверстова [3], О.М. Єрмакова [4], та інших країн -Ф. Аллен[5], З. Боді [6], Ф. Харман [7]. Дослідження фінансів суб'єктів господарювання як елемента фінансової системи у юриспруденції мають фрагментарний характер у контексті більш широкого аналізу правових засад фінансової системи в цілому. Окремі питання фінансів суб'єктів господарювання як правової категорії розглядали Т.А. Латковська [8], А.С. Нестеренко [9], А.В. Попова[10]. Проте комплексне дослідження сутності та місця фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України не досліджувалося.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджуючи сутність фінансів та фінансової системи як у юридичній, так і у економічній науці, науковці відносять фінанси суб'єктів господарювання до фінансової системи України. Проте авторами не проведено системний аналіз

категорії фінансів суб'єктів господарювання, виходячи з особливостей режиму здійснення господарської діяльності такими суб'єктами, публічно-приватного партнерства. Архітектоніка досліджень вказує на механічне розширення структури фінансової системи за рахунок додавання нових інституцій, які виникли при трансформації радянської системи у пострадянську. Наука фінансового права є відносно новою, тому ще не має усталений термінологічний апарат. У науці господарського права також є власна термінологія, яка не укладається у класичні категорії цивільного права. Зокрема, категорія «суб'єкт господарювання» вироблена представниками науки господарського права. Цей термін широко використовується економістами, представниками фінансового права. Проте є непоодинокі випадки помилкового трактування режиму здійснення господарської діяльності окремими суб'єктами господарювання, віднесення учасників господарської діяльності до суб'єктів господарювання, що призводить до породження сумнівів щодо доцільності віднесення тих чи інших фінансів до національної фінансової системи. Ігнорування господарського та цивільного законодавства призводить до однобічності дослідження. Зокрема, Д. Соколова зазначає, що всі дослідники, які розглядали фінансову систему, вказували на центральне місце бюджетної системи у фінансовій системі країни, за допомогою якої утворюються фонди коштів державних та інших утворень. Проте дослідниця вказує, що суспільні відносини, які виникають при формуванні та функціонуванні фінансової системи регулюються не тільки нормами фінансового права як галузі публічного права, а й нормами приватного права, зокрема цивільного, оскільки без них не може утворюватися та використовуватися більшість ланок фінансової системи, які як правило не включаються до фінансової системи держави [11, С. 19].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Таким чином, основною метою дослідження є конкретизація структури фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України, виходячи з комплексного аналізу норм господарського та фінансового права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових досліджень вказує на наявність трьох основних концепцій щодо структури фінансової системи: фондова, інституційна та посуб'єктна концепція [12, С. 28]. Не вдаючись до розгляду кожної з зазначених концепцій, скористаємось фондовою концепцією, відповідно до якої фінансові ресурси суб'єктів господарювання є однією з ланок фінансової системи.

Виходячи з поставленого завдання комплексного аналізу норм господарського та фінансового права, доцільно визначитися з поняттям фінансів як у господарському, так і у фінансовому праві, правовому режимі фінансів суб'єктів господарювання.

Фінанси – це узагальнююча категорія, яка відображає економічні відносини у процесі утворення та використання фондів грошових коштів, грошового обігу. Цей термін означає грошові кошти, які розглядаються в їх утворенні та обігу, розподілі та перерозподілі, використанні в економічних відносинах і обумовлюються взаємними розрахунками між суб'єктами господарювання, обігом грошових коштів [13]. Тобто з точки зору права, фінанси представляють відносини, які виникають у процесі грошового обігу. Фінанси суб'єктів господарювання є самостійною ланкою національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і одержання прибутку (ст. 333 Господарського кодексу України) [14].

Фінанси включають у себе всю сукупність грошових відносин, незалежно від їх галузевої належності. Фінансами у загально-науковому контексті опосередковують господарсько-правові, цивільно-правові та адміністративно-правові відносини. У той же час, є усталеною точка зору, що предметом регулювання фінансового права є публічні фінанси. Поділ на публічні та приватні фінанси є певною аксіомою як у економічній, так і у юридичній науці. Так, А. Попова, досліджуючи поняття фінансів суб'єктів господарювання, виділяє поняття фінансів суб'єктів господарювання, що не охоплюється предметом фінансового права [15, С. 60]. Представники науки

фінансового права виділяють публічні фінанси як предмет регулювання фінансового права [16, С. 37-42] та виділяють тільки фінанси державних підприємств як самостійну складову фінансової системи [9, С. 22].

Викликає неоднозначне ставлення спроба надати визначення фінансам суб'єктів господарювання як господарсько-правовій категорії. Фінанси у всіх сферах суспільного життя представляють грошові кошти, їх рух за допомогою певних фінансових інструментів, формування певних фондів. Фінанси суб'єктів господарювання є універсальною категорією. Представляється доцільним виокремити різні правові режими фінансів суб'єктів господарювання, виходячи з комплексу кваліфікуючих ознак. Ще одним спірним моментом є віднесення тільки фінансів державних підприємств як самостійної складової фінансової системи. Висловлена точка зору фактично прирівнює публічні та державні фінанси, тим самим звужуючи коло публічних фондів. Так, Законом України «Про відкритість використання публічних фондів» до публічних фондів віднесено кошти державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності (ст. 1)[17]. Тобто до публічних фондів віднесено і кошти місцевих бюджетів, кошти суб'єктів господарювання як державної, так і комунальної форми власності. У той же час, слід зазначити, що відповідно до законодавства приватні фонди суб'єктів господарювання мають інший режим контролю з боку держави.

Згідно з методологією, прийнятою у МВФ, публічний сектор (public sector) включає сектор державного управління (general government sector) та сектор публічних корпорацій (public corporations sector). У свою чергу, сектор державного управління охоплює центральні органи державного управління, регіональні та місцеві органи державного управління (central,

stateandlocalgovernment), а публічні корпорації поділяються на фінансові публічні корпорації (financial public corporations) та нефінансові публічні корпорації (nonfinancialpubliccorporations) [18]. Тобто публічний сектор є більш широким поняттям у порівнянні з сектором державного управління. Є некоректним ототожнення державних та публічних корпорацій.

Аналіз законодавства та наукової літератури вказує на доцільність виокремлення у структурі фінансів суб'єктів господарювання таких, які мають публічний режим. У контексті нового підходу «The new public finance», де подано еволюцію публічних фінансів від «традиційних» з використанням відомих бюджетно-податкових інструментів, через «оновлені» на основі різних форм державно-приватного партнерства до «нових» з урахуванням нових реалій розвитку [19], доцільно визначити нову структуру публічних фінансів суб'єктів господарювання. Нова західна концепція адекватно відображає реалії існуючих фінансових відносин. Представники національної економічної науки також переглядають структуру публічних фінансів, виходячи з новітніх тенденцій [20].

Узагальнення існуючих точок зору щодо структури публічних фінансів вказує, що до них відносять централізовані та децентралізовані фонди [21, С. 164], за допомогою яких задовольняються державні та суспільні інтереси. При цьому, фінанси суб'єктів господарювання відносяться до децентралізованих фондів. Але залишається невирішеним питання, чи всі фінанси суб'єктів господарювання мають публічний характер. Зокрема, С.В. Бардаш та Ю.Р. Баранюк у контексті аналізу публічних фінансів як об'єкта державного фінансового аудиту виокремлюють публічні державні фінанси та публічні приватні фінанси [22, с. 36]. Науковці всі фінанси суб'єктів господарювання вважають публічними. При цьому вони виділяють у структурі публічних фінансів суб'єктів господарювання державні та приватні, виходячи з форми власності суб'єктів господарювання. Запропонована концепція викликає запитання. Адже не всі суб'єкти господарювання мають суто державну або приватну форму власності. Зокрема, система корпоративного управління

передбачає, що акції приватних або публічних акціонерних товариств можуть належати частково державі, а частково приватним акціонерам, у тому числі і фізичним особам. Або національні акціонерні компанії, 100 відсотків акцій яких належать державі, можуть виступати акціонерами інших приватних або публічних акціонерних товариств. Зокрема, НАК «НафтогазУкраїни» володіє контрольним пакетом акцій: 50% + 1 акція ПАТ «Укрнафта», 42% акцій належить структурам Ігора Коломойського. 8% акцій належить компаніям Littop Enterprises Limited, Dridgemont Ventures Limited і Bordo Management Limited, що зареєстровані в офшорній зоні на Кіпрі. Внаслідок націоналізації ПАТ «Приватбанк» Міністерство фінансів України стало власником 100 відсотків акцій банку. У національному корпоративному секторі саме держава є найбільшим власником акцій. Державі належить 25 відсотків акцій всіх акціонерних товариств.

Господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України (ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [23]).

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. №120 «Про затвердження базового нормативу відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2016 році господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави» (далі – Постанова) затверджено базовий норматив відрахування частки прибутку на виплату дивідендів для господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, за результатами діяльності у 2016 році. Його встановлено у розмірі 50% [24].

Водночас, для ПАТ «Укргідроенерго» та для ПАТ «Державний ощадний банк України» базовий норматив встановлено у розмірі 30%.

Державні унітарні підприємства (крім певних підприємств, зазначених у ст. 11¹ Закону України «Про управління об'єктами державної власності») та їх об'єднання зобов'язані спрямувати частину чистого прибутку (доходу) до Державного бюджету України у розмірі не менше 30 відсотків у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Приведені положення нормативно-правових актів вказують на те, що форма власності чи наявність частки держави у статутному фонді підприємства зобов'язує суб'єкта господарювання відраховувати частину грошових коштів державі. Але немає прямої залежності між формою власності та режимом всіх фінансів суб'єктів господарювання. Адже, приватні акціонери у акціонерному товаристві розпоряджаються отриманими дивідендами на власний розсуд. Вони не спрямовують їх на вирішення завдань, які стоять перед державою у соціальній сфері.

У той же час, спроби окремих авторів розмежувати публічні та приватні фінанси за наявністю публічного (державного) інтересу; можливістю застосування державного примусового порядку мобілізації фінансових ресурсів; зв'язком державних фінансів з грошовою системою, яка певною мірою управляється державою і не залежить від волі приватного власника, який розпоряджається лише власними фінансами; значним розміром державних фінансів порівняно з приватними; орієнтацією приватних фінансів на одержання прибутку, а не на задоволення спільного інтересу [9, С. 11], не завжди відповідають тим реаліям, що існують на сьогодні у економіці. Адже окремі транснаціональні корпорації мають прибуток більший за розмір бюджету окремих країн. Неможна зазначати, що приватні фінанси орієнтовані на одержання прибутку, а не на задоволення спільного інтересу. Адже суть господарської діяльності полягає не тільки в меті отримання прибутку, але й досягнення іншого соціально корисного результату (ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України). Застосування державою примусового порядку мобілізації фінансових ресурсів далеко не завжди є ефективним у сфері господарювання. Зокрема, Закон України «Про державно-публічне партнерство», «Про

концесії» передбачає добровільне інвестування приватним партнером власних фінансів у зону відповідальності держави, зокрема у інфраструктуру, виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу, охорону здоров'я. Партнерство здійснюється на договірних засадах, приватний партнер бере частину ризиків на себе. Є логічним, що фінанси, які вкладаються у об'єкти, передбачені у договорів, незважаючи на приватне джерело походження, мають публічний режим.

Проведений аналіз вказує, що фінанси суб'єктів господарювання можуть бути спрямовані як на задоволення приватних, так і публічних інтересів, у тому числі на договірній основі між державою та суб'єктом господарювання. Фінанси суб'єктів господарювання можуть мати різний правовий режим. Кваліфікуючими ознаками правового режиму фінансів суб'єктів господарювання є встановлені нормами права правила мобілізації, розподілу, перерозподілу, використання і контролю. Не можна відокремлювати у структурі фінансів суб'єктів господарювання публічних фінансів за формою власності. Жорстке відокремлення публічних та приватних фінансів у структурі фінансів суб'єктів господарювання є недоречним. Доцільно виокремити фінанси суб'єктів господарювання, які мають публічний режим та приватний режим мобілізації, розподілу, перерозподілу, використання і контролю. При цьому, публічний режим фінанси суб'єктів господарювання можуть мати як в силу прямої вказівки закону, так і на основі консенсусу між державою та суб'єктом господарювання. Розгляд фінансів суб'єкта господарювання як універсальної категорії та недоцільність виокремлення приватних та публічних фінансів обумовлена розумінням публічного інтересу як у фінансовому, так і у господарському праві як спільного інтересу, консенсусу між інтересами приватних осіб, суб'єктів господарювання та інтересами держави. Забезпечення балансу приватних та публічних інтересів є спільним завданням як у фінансовому, адміністративному, так і у господарському праві.

Висновки. Таким чином, фінанси суб'єктів господарювання є універсальною категорією, яка представляє грошові кошти, їх рух за допомогою певних фінансових інструментів, формування певних фондів. Фінанси суб'єктів господарювання можуть мати два правові режими: публічний та приватний. Підставою закріплення публічного правового режиму фінансів є пряма вказівка закону або консенсус між державою та суб'єктом господарювання. Підставою закріплення приватного правового режиму фінансів є право суб'єкта господарювання самостійно розпоряджатися отриманим прибутком. Кваліфікуючими ознаками зазначених режимів є порядок мобілізації, розподілу, перерозподілу, використання та контролю фінансів суб'єктів господарювання. Приватний режим фінансів передбачає мобілізацію, розподіл, перерозподіл зароблених суб'єктом господарювання грошових коштів на вирішення його власних завдань (збільшення статутного фонду, модернізація виробництва тощо). Суб'єкт господарювання самостійно забезпечує контроль використання грошових фондів, не обмежений державою у розпорядженні такими фондами. Публічний режим передбачає перерозподіл грошових коштів суб'єктів господарювання на виконання економічних та соціальних завдань держави, обмеження у самостійному розпорядженні грошовими коштами (зокрема, для господарських організацій, підприємств та установ державної та комунальної форми власності), контроль з боку держави за цільовим використанням грошових коштів. У подальших наукових дослідженнях представляється перспективним дослідити особливості реалізації функцій фінансової системи суб'єктами господарювання.

Література:

1. Чорна О.М. Концептуальні підходи до розвитку фінансів суб'єктів господарювання в Україні. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. - 2011. - № 3. - С. 26-32.

2. Олійник О.О. Економічна сутність фінансової системи з погляду вітчизняної та західної науки. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2013. №4. С. 41-46.
3. Селіверстова Л.С. Місце фінансів корпорацій у фінансовій системі України. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 2. С. 84-90.
4. Селіверстова Л.С., Єрмакова О.М. Місце та роль фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України. Економіка та суспільство. - 2017. - № 11. - С. 455-460.
5. Allen F. Comparing financial systems: a survey. Philadelphia: University of Pennsylvania Wharton School. 2001. 80 p.
6. Боди З. Фінанси: навчальний посібник. К: Вільямс, 2007. - 584 с.
7. Hartmann P. The Euro Area Financial System: Structure, Integration and Policy Initiatives. Working paper No230. European Central Bank 2003. 55 p.
8. Латковська Т.А. Поняття та структура сучасної фінансової системи України. URL: http://www.bookz.com.ua/26/PD111_13.pdf.
9. Нестеренко А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.07. Одеса, 2014. 38 с.
10. Попова А.В. Поняття й особливості фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Адміністративне право і процес. - 2017. - № 1(19). - С. 103-110.
11. Соколова Е.Д. Правові основи фінансової системи Росії. Москва: Юриспруденція, 2006. - 112 с.
12. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник К.: ЮрінкомІнтер, 2010. 808 с.
13. Борисов А.Б. Великий економічний словник. М.: Книжковий світ, 2010. 864 с.
14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436 IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/43615>.

15. Попова А. Поняття фінансів суб'єктів господарювання. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2013. - № 3(97). - С. 59-63.
16. Годме Поль Мари. Финансовое право. М.: Прогресс, 1978. - 429 с.
17. Про відкритість використання публічних фондів: Закон України від 11.02.2015 №183-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183-19>.
18. Руководство по статистике государственных финансов 2001 года. Международный валютный фонд, 2001. - 230 с.
19. Kaul, I. and Conceicao, P., Overview. The new public finance. Responding to global challenges, The United Nations Development Programme, available at. URL: http://web.undp.org/thenewpublicfinance/overview/english_new.pdf.
20. Куценко Т.Ф. Публічні фінанси в Україні: зміст та структура з урахуванням сучасних тенденцій розвитку. Економіка та держава. - 2016. - № 6. - С. 62-66.
21. Фокша Л.В. Публічні фонди: поняття, ознаки та правова природа. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. № 10-1. - С. 162–164.
22. Бардаш С.В., Баранюк Ю.Р. Поняття і склад публічних фінансів як об'єкта державного фінансового аудита. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6 (1). С.34-37.
23. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 №185-V/Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/185-16>.
24. Про затвердження базового нормативу відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2016 році господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. №120 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/120-2017-%D0%BF>.

Руденко, Л.Д. Щодо структури фінансів суб'єктів господарювання у фінансовій системі України [Текст] / Л.Д. Руденко, В.В. Миргород-Карпова // Правові горизонти. - 2018. - № 9. - С. 33-40.